

PRÉM KATA ZSÓFIA

A HAGYOMÁNYTÓL A TRENDEKIG

Szerzői jogi kihívások a folklór ihlette divatban

Bevezető gondolatok

■ Ha visszatekintünk az elmúlt évtizedek divatbemutatóira, gyakran találkozhatunk azzal, hogy a divattervezők, akiket egy-egy kultúra megérintett, újraértelmeztek bizonyos motívumokat és kulturális elemeket. Számos ikonikus példa szemlélteti, hogy a nagy márkák szívesen nyúlnak vissza a régmúlt idők népviseleteihez: *Dolce & Gabbana* mexikói népművészeti motívumokra épülő kollekciójától kezdve,¹ *Gianfranco Ferré* India ihlette darabjain át,² egészen *Yves Saint Laurent* Afrika inspirálta kreációjáig.³ Ugyanakkor a divatiparban nem ritka jelenség, hogy a folklór felhasználása szellemi tulajdonvédelmi feszültséget generál. Így jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy miként jelenik meg a folklór a kortárs divatban, milyen lehetőséget kínál a szerzői jog a védelemre, illetve hogyan lehet ötvözni a kreatív szabadságot a kulturális tisztelettel.

A folklór mint kulturális örökség: definíciók és védelmi kihívások

A folklór fogalmi meghatározása

■ A folklór kimondottan heterogén összetétele miatt nehéz egy mindenki számára elfogadható, általános definíciót találni.⁴ A tudományos diskurzusban hosszú ideje vita tárgyát képezi az, hogy egyáltalán létezik-e ilyen fogalmi meghatározás, hiszen korszakonként és tudományterületenként máshogy történik a folklór definiá-

A népművészet szellemi tulajdonvédelmének kérdése szinte minden olyan esetben felmerül, amikor egy divattervező egy népviseletet vagy motívumkincset választ a kollekciója alapjául. Okkal kérdezhetjük: vajon szükséges-e a folklór jogi védelme?

lása, ugyanakkor a lényegi alapvetések következetesen megjelennek ezekben a meghatározásokban.⁵ Az egyik lehetséges megközelítés az UNESCO 1989-es ajánlása, amely szerint

„a folklór (vagy hagyományos kultúra) egy kulturális közösség hagyományokon alapuló alkotásainak az összessége, amelyek egy-egy csoport vagy egyén révén nyernek kifejezést, és amelyek egy közösség elvárását jelzik, amennyiben annak kulturális és társadalmi identitását tükrözik; mintái és értékei szájhagyomány és utánzás útján vagy más módon öröklődnek és terjednek. Műfajai többek között a nyelv, az irodalom, a zene, a tánc, a játék, a mitológia, a rítus, a szokások, a kézművesség, az építészet és más művészetek.”⁶

Bár a meghatározás kifejezetten nem nevesíti, a kézművesség (vagy más művészetek) körébe sorolhatók a népi öltözékek, illetve a népi (díszítő)motívumok.

A folklór „védelme”

■ A hagyományos kulturális kifejeződések esetében kétféle értelemben beszélhetünk védelemlről. Egyfelől kulturális örökségvédelmi szempontból a védelem az azonosítást, a megőrzést, fennmaradást jelenti. Ezzel szemben, ha a szellemi tulajdon-védelem nézőpontjából közelítünk, akkor a védelem más jelentést hordoz, nevezetesen az engedély nélküli, visszaélészerű, a jogosultakra nézve hátrányos felhasználási magatartások ellen kíván jogi oltalmat biztosítani.⁷

A kétféle védelem ötvözete jelenik meg az ENSZ őslakos népek jogairól szóló nyilatkozatában.⁸ A 11. cikk deklarálja a kulturális hagyományaik és szokásaik gyakorlásához- és újraélesztéséhez való jogot. Ez magába foglalja azt, hogy megőrizték, megvédjék és fejlesszék a kultúrájuk múltbéli, jelenlegi és jövőbeli megnyilvánulásait, ideértve például a régészeti és történelmi lelőhelyeket, műtárgyakat, formaterveket, szertartásokat, technológiákat, a képző- és előadóművészeteket, illetve az irodalmat.⁹ A szellemi tulajdon-védelem szempontjából pedig a 31. cikk érdemel kiemelt figyelmet. Eszerint az őslakos népeknek joguk van a hagyományos kulturális kifejeződések feletti szellemi tulajdonuk fenntartásához, ellenőrzéséhez, védelméhez és fejlesztéséhez.¹⁰

Fontos kiemelni azonban, hogy ez a nyilatkozat csak *soft law* dokumentum, tehát tényleges jogi kötőerővel nem rendelkezik.

Motívumvándorlás: a közösségi örökségtől a globális kifutóig

■ A folklór nem pusztán kulturális vagy antropológiai jelentőséggel bír, hanem a kreatív iparágak szempontjából is egyre növekvő relevanciával rendelkezik, különösen a divatiparban kapott meghatározó szerepet az elmúlt évtizedekben. A folklór elemei inspirációs forrásként jelennek meg mind a luxusmárkák kollekcióiban, mind a *fast fashion* szegmenseiben, elszakadva ezzel eredeti „otthonától” és közösségétől. Az elmúlt években számos olyan eset látott napvilágot, amelyek bár – konkrét jogi szabályozás híján – nem jutottak el a tárgyalóteremig, de rávilágítottak a folklór és a divatipar közötti egyre növekvő feszültségre.

A *La Blouse Roumaine* mozgalom 2017-ben hívta fel a figyelmet arra, hogy Tory Burch 2018-as *resort* kollekciójának egyik darabja szinte változtatás nélkül átvett egy román népviseleti kabátot.¹¹ Hasonló fellépésre került sor 2024 nyarán

Louis Vuitton erdélyi népviseleti elemeket tartalmazó blúza,¹² valamint ugyanebben az évben a *Mango* kalotaszegi hímezés motívumait megidéző darabja kapcsán is.¹³ A példák sora végtelen és az esetek jól szemléltetik, hogy a hagyományos kulturális produktumok divatiparban történő felhasználása messze túlmutat a pusztan esztétikai megoldásokon. A jelenség egyidejűleg vet fel összetett szellemi tulajdon-védelmi-, kulturális örökségvédelmi-, valamint etikai kérdéseket.

Kulturális kisajátítás vagy kulturális megbecsülés?

■ A divattervezők – bár rendkívül kreatív alkotók –, ahogy a fenti esetek példáján keresztül végigkísérhettük, gyakran merítenek inspirációt különböző történelmi korok és kultúrák már meglévő motívum- és formavilágából. Sok esetben ez az inspiráció túlmutat az „elfogadható” mértéken, és az alkotás utánzásá, másolássá válik. A divatiparban gyakran fordul elő, hogy olyan népi motívumok jelennek meg egy kollekcióban, amelyek ugyan nem állnak jogi védelem alatt, mégis kiemelt kulturális jelentőséggel bírnak egy adott közösség számára.¹⁴ Amennyiben ezen elemek felhasználása az érintett közösség megjelölése, hivatkozása vagy előzetes engedélye nélkül történik, azt a közösségek sok esetben kizsákmányolásnak és tisztességtelen ábrázolásnak élik meg.¹⁵

A kulturális kisajátítás az a jelenség, amikor egy másik – jellemzően dominánsabb – kultúra tagja újraértelmezi, átalakítja vagy másik kontextusba helyezi az adott kulturális kifejeződést, anélkül, hogy engedélyt kérne, elismerést vagy kompenzációt nyújtana, miközben ez a folyamat kárt okoz az eredeti „tulajdonosoknak”.¹⁶ Ez a terminus elsősorban azon esetekre alkalmazható, amikor a kulturális kifejeződés jelentése torzul, sértő kontextusba kerül, és a felhasználás során hiányzik a forrás- és eredetmegjelölés. Ilyenkor a „kisajátítók” saját pénzügyi vagy társadalmi hasznukra használják fel az adott folklórelemet, anélkül, hogy törődnének annak kulturális jelentőségével. Ennek következményeként a „tulajdonos” közösségek sértőnek és fájdalmasnak érezhetik kultúrájuk árucikké válását.¹⁷ Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a folklórelemek újraértelmezése és ezáltal továbbélése természetes jelenség, ami a kibocsátó társadalmi-kulturális közegben megtörténik. Ennek értelmében a folklór (művészeti) feldolgozása – például zenei, iparművészeti vagy divatipari alkotások formájában – önmagában nem minősíthető szigorú értelemben vett kulturális kisajátításnak.

Míg a kulturális kisajátítás káros vagy meggondolatlan cselekedetet jelöl, ezzel szemben a kulturális megbecsülés azt jelenti, hogy gondot fordítottak a szóban forgó kultúra tiszteletben tartására.¹⁸ Számos pozitív példa létezik arra, amikor neves tervezők érzékenyen és tiszteletteljesen építik be divatterveikbe a népi motívumokat. E körbe sorolható *Yves Saint Laurent* 1967-es ikonikus Afrika-kollekciója, amelynek célja az volt, hogy egy távoli kultúrát ismertessen meg a széles körű nemzetközi közönséggel.¹⁹ Ennek ellenére sajnálatos módon nem ritkák azok az esetek sem, amikor – ahogy fentebb már említésre került – a folklór felhasználása sértővé válik. Például nagy port kavart *Karlie Kloss* a *Victoria's Secret* 2012-es divatbemutatóján, amikor egy amerikai őslakos stílusú fejdísz viselve lépett a kifutóra. Az ilyen fejdíszek számos észak-amerikai őslakos törzs számára a tisztelet és az elismerés szimbólumai, éppen ezért kizárólag törzsfők viselhetik. A bemutatót követően többen hangot adtak annak, hogy az ilyen jelentőséggel bíró kulturális jelképek használata méltatlan a fehérneműk

reklámozására. A kritikák hatására mind a divatház, mind a modell nyilvánosan bocsánatot kért.²⁰

Hagyomány a kifutón, jog a reflektorfényben

A szerzői jogi védelem előnyei és hátrányai

■ A szellemi tulajdon-védelem eszköztárából a legmegfelelőbbnek a szerzői jog tűnik a folklór védelmére, így jelen tanulmány is erre fókuszál. Érdemes áttekinteni, hogy milyen előnyökkel jár(na) a szerzői jogi védelem a hagyományos kulturális kifejeződések számára, ugyanakkor feltárni azokat a korlátokat is, amelyek ezen védelmi forma használatát nehezítik.

Tárgyi körében a szerzői jog alkalmasnak tűnhet a védelemre, hiszen a szerzői mű fogalma önmagában véve is sokféle alkotást foglalhat magába, mint ahogyan az a folklór esetében is igaz. Mivel a művek rögzítettsége nem kötelező követelmény, így a szerzői jog számos olyan rítusnak, szertartásnak vagy táncnak biztosíthat védelmet, amelyek a hagyományos kulturális jelenségek körében is felmerülhetnek. Emellett a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok – például a nyilvánosságra hozatal joga, a névjog és az integritáshoz való jog – kifejezetten fontosak, mivel leginkább ezek biztosíthatják a kulturális identitás megőrzését és e kifejeződések sértő módon történő felhasználásának tilalmát.²¹

A szerzői jogi védelem alkalmazásakor azonban számos nehézség is felmerül. Az egyik legjelentősebb hátulütő maga a szerzőség kérdése, vagyis hogy általában az ilyen alkotások nem köthetők egyetlen szerzőhöz sem.²² Érdekességként megemlíthető, hogy bizonyos közösségek – például a számik – esetén az egyes folklórelemekhez konkrét személyek vagy családok köthetők, ennek következtében a közösségi normák szerint a felhasználás előtt engedélyt kell kérni az érintett „tulajdonostól”.²³ E gyakorlat jól szemlélteti, hogy bár a szerzői jog normarendszere valóban nehezen alkalmazható a folklórra, az egyes közösségek saját szabályai azonban differenciáltabban kezelik a kérdéskört. Ennek ellenére a régi időkbe visszanyúló, ismeretlen személyektől származó hagyományos kulturális kifejeződések többnyire nehezen illeszkednek be a szerzői jog individualista rendszerébe, mert a legtöbb esetben nem áll rendelkezésre pontos információ arról, hogy ki vagy kik voltak a szerzők, és hogy egyáltalán mikor keletkezett pontosan az érintett mű. A szerzői művekkel szemben támasztott másik legalapvetőbb követelmény az egyéni, eredeti jelleg. Egy több évszázados vagy akár évezredek óta visszatekintő, eredetét tekintve a múlt homályába vesző folklór nem felel meg az eredetiség követelményének, következésképp nem védhető. Ám a folklór a saját dinamikája miatt sem állítható be statikus örökségnek, hiszen folyamatosan változik, valamint túlterjed a lokális és etnikai közösségi határokon is.²⁴ Mindezek mellett a szerzői jogi védelemnek akadályt állít a védelmi idő korlátozottsága is. A vagyoni jogok sehol nem tartanak korlátlan ideig, hanem – az egyes országok szabályozásától függően – a szerző halálát, a mű előállítását vagy a nyilvánosságra hozatalát követő év első napjától számított, jellemzően 50-70 évig állnak fenn. A védelmi idő lejártával a mű közkincsbe kerül, ami a folklór védelme szempontjából veszélyt hordoz, hiszen ez teret engedne olyan folyamatoknak, amelyek a kultúra bitorlásához, a kulturális sokszínűség felhígulásához és kulturális globalizációhoz vezet. Végül érdemes megemlíteni a származékos művek problémáját, hiszen abban az esetben, ha valaki átdolgozza a közkincsbe került folklórt, akkor – amennyiben a származékos mű

eredeti jellegű – szerzői jogi védelemben részesül az alkotás. Ez azonban több szempontból is problematikus, mivel egyfelől sérelmes lehet az érintett közösségre, hiszen akár egy teljesen más kulturális közegeből származó személy is szerezhethet jogi oltalmat olyan műveken, amelyek egy számára idegen népek kultúrájából erednek.²⁵ Másrészt amennyiben egy folklórelem felett az adott közösség egyik tagja szerez szerzői jogi védelmet, az is kizárólagos jogosultságot hoz létre, melynek következtében a közösség többi tagja is korlátozottá válik a folklór szabad használatában és továbbalakításában. Ez utóbbi pedig ellentmond a folklór egyik – korábban már említett – sajátosságának, miszerint a hagyományos kulturális kifejeződések a közösségi használat és a folyamatos újraértelmezés révén élnek tovább.

Folklórkivétel a magyar szerzői jogban

■ A magyar szerzői jogi törvény²⁶ szerint a folklór kifejeződései nem részesülnek szerzői jogi védelemben,²⁷ melynek oka a – fentebb már részletesen kifejtett – szerzői jog alanyának azonosíthatatlansága.²⁸ Ezt a Szerzői Jogi Szakértő Testület is több véleményében megerősíti, hogy mivel a néphagyományt az emberek közössége alkotja, így a szerző és a műve közötti személyes alkotói kapcsolatot csak rendkívül távolról.²⁹

Azonban a törvényi rendelkezés második fordulata szerint, a népművészeti ihletésű, egyéni, eredeti mű szerzőjét megilleti a szerzői jogi védelem.³⁰ Ennek megfelelően nem tartoznak a folklór kategóriájába a népi ihletésű művek, például a népi mintával díszített ruhadarabok,³¹ tehát amennyiben egy divattervező olyan egyéni, eredeti jelleggel rendelkező ruhát hoz létre, amelyhez bár inspirációként valamely népviseletet vagy népi motívumot választott, az mégis részesülhet szerzői jogi védelemben.

A folklór előtt álló út

■ A népművészet szellemi tulajdon-védelmének kérdése szinte minden olyan esetben felmerül, amikor egy divattervező egy népviseletet vagy motívumkincset választott a kollekciója alapjául. Okkal kérdezhetjük: vajon szükséges-e a folklór jogi védelme? A válasz még a jogalkotók körében is megosztó, hiszen számos nemzetközi kezdeményezés van porondon a folklór védelmére.³²

A jogi védelemmel szemben egyik leggyakrabban elhangzó ellenérv szerint a hagyományos kulturális kifejeződések használatának korlátozása az alkotás szabadságát is szűkítheti,³³ mivel a divattervezők kevésbé tudnának új jelentést tartalmat adni a hagyományos elemeknek. Ugyanakkor a túlzott jogi védelem ellentétes lehet a folklór természetével, ami épp a folyamatos újraértelmezés, az alkalmazkodás és az átalakulás révén marad élő.³⁴ Az pedig vitathatatlan, hogy más kultúrákból merített inspirációk mindig is meghatározó trendek voltak mind magában a folklórban, mind a divat világában.³⁵ Ugyanakkor aggályos – amint azt a tanulmányban bemutatott példák is szemléltetik –, hogy gyakorlatban olyan személyek élvezhetnek védelmet a folklórihletésű produktum felett, akik semmilyen kapcsolatban nem állnak azzal a közösséggel, amelynek a hagyományos kulturális kifejeződéseit felhasználták. Az ilyen esetekben megoldásként szolgálhatna a „névjog” következetes alkalmazása,³⁶ amelyet a *La Blouse Roumaine* is rendszeresen szorgalmaz. Ennek értelmében a felhasználás során

kötelező lenne megjelölni azt a közösséget, amelynek kulturális örökségéből az adott motívum származik. Ily módon a folklórt létrehozó és fenntartó csoportok érdekei nem szenvednének csorbát, miközben a kreatív újraértelmezés lehetősége is megmaradna.

E tanulmány összegzőként megállapítható, hogy a folklór nem csupán inspirációs forrás, hanem olyan kulturális érték, amely gazdagítja a kortárs alkotói folyamatokat, valamint kapcsolatot teremt a múlt és a jelen, illetve a különböző közösségek, népcsoportok között. Éppen ezért a kulturális kifejeződések felhasználása tiszteletet és felelősségteljes megközelítést igényel. A folklór hatékony védelme nem minden esetben szigorú jogi eszközökkel valósítható meg, sokszor az elismerés, az áltáthatóság és a méltányos bánásmód biztosíthatja azt az egyensúlyt, amely egyszerre szolgálja az alkotói szabadságot és az egyes közösségek érdekeinek védelmét.

■ JEGYZETEK

1. <https://www.vogue.com/article/dolce-gabbana-alta-moda-mexico-city>
2. <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2002-ready-to-wear/gianfranco-ferre>
3. <https://museeyslparis.com/en/biography/collection-africaine-pe>
4. Lásd: Pogácsás Anett: *Az internetfolklór szerzői jogi megítélése és annak hatása a szólásszabadságra*. In *Medias Res*, 2023/1. sz. 5–21.
5. Mikos Éva: *A folklór fogalma(i) avagy a kifejezés nehézsége*. In: Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2010. 570.
6. UNESCO Közgyűlés, 1989-as ajánlás. Lásd: Hoppál Mihály – Csonka Takács Eszter (szerk.): *EFL Communicationes 1*. Európai Folklór Intézet, Bp. 1999. 9.
7. Keserű Barna Arnold: *A fenntartható fejlődés hatása a szellemi tulajdon-védelem rendszerére*. Akadémia Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024. (a továbbiakban: Keserű 2024.)
8. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Egyesült Nemzetek Szervezete, 2007. szeptember 13.
9. Uo. 11. cikk
10. Uo. 31. cikk
11. Alina Grigoras: *Romanian traditional coat, copied by designer Tory Burch*. *Romania Journal*, 2017. június 13. <https://www.romaniajournal.ro/spare-time/romanian-traditional-coat-copied-by-designer-tory-burch/>
12. Prém Kata Zsófia: *Borrowed Threads – How Louis Vuitton Sparked a Romanian Folk Heritage Storm*. *Fashion & Law Journal*, 2026. január 16. <https://fashionlawjournal.com/borrowed-threads-how-louis-vuitton-sparked-a-romanian-folk-heritage-storm/>; Norbert Nemes: *Inspiration Or Appropriation? A Win For Romania As Louis Vuitton Pulls Folk Items From Collection*. 2024. július 1. <https://www.rferl.org/a/romania-folk-dress-credit-louis-vuitton-ia/33013244.html>
13. <https://www.instagram.com/p/DAEbsZR0Xb3/>
14. Lásd: Susan Scafidi: *Who Owns Culture?: Appropriation and Authenticity in American Law*. Rutgers University Press, 2005.
15. Tobias Bednarz – Galatea Kapellakou: *The Legal Protection of Fashion as Intellectual Property*. In: Eleonora Rosati – Irene Calboli (szerk.): *The Handbook of Fashion Law*. Oxford University Press, United Kingdom, 2025. 28–29.
16. *Encyclopedia Britannica* <https://www.britannica.com/topic/cultural-appropriation> (a továbbiakban: *Encyclopedia Britannica*)
17. Bel Jacobs: *What defines cultural appropriation?* BBC, 2022. május 16. <https://www.bbc.com/culture/article/20220513-what-defines-cultural-appropriation>
18. *Encyclopedia Britannica*
19. <https://museeyslparis.com/en/biography/collection-africaine-pe>
20. Ella Alexander: *Victoria's Secret Apologises Over American Indian Outfit*. *British Vogue*. 2012. november 12. <https://www.vogue.co.uk/article/victorias-secret-apologises-over-american-indian-show-outfit>
21. Keserű 2024.
22. SZJSZT – 3/2004 Folklór körébe eső dalok.
23. Lásd: Tamás Ildikó: *Terep, adat, hozzáférés: Számítatás az asszimiláció és az etnikai revitalizációs folyamatok tükrében*. *Ethno-Lore*. 2016. 131–152.; Heidi Härkönen: *From*

Counterfeit Sámi Dresses to Global Warming – Intellectual Property Right as a Tool to Protect Indigenous Knowledge and Culture. 2016. december 16. https://ipinfo.fi/artikkeli/from_counterfeit_sami_dresses_to_global_warming_ip_right_as_a_tool_to_protect_indigenous_knowledge_and_culture/

24. Lásd: Tamás Ildikó: *A jókák szerepe a 20-21. századi diskurzív folyamatokban. Jókák, zsoldárok, jókázsoldárok*. Folia Uralica Debreceniensia, 2017(24). 197–232.

25. Keszérű 2024.

26. 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban: Sztj.)

27. Sztj. 1. § (7) bek.

28. Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, Online jogtár verzió.

29. SZJSZT – 01/15 Népdal felhasználása filmzene részeként.

30. Sztj. 1. § (7) bek.

31. Takács Nóra Emese: *A szerzői jog által védett művek és teljesítmények*. In: Legeza Dénes (szerk.): *Szerzői jog mindenkinek*. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Bp., 2023. 72.

32. Lásd: Barbara Pozzo: *Fashion between Inspiration and Appropriation*. *Laws*, 2020. 10–17. (a továbbiakban: Pozzo 2020)

33. WIPO: *Intellectual Property and Traditional Cultural Expressions/Folklore*. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/913/wipo_pub_913.pdf

34. Lásd: Tamás Ildikó: *Az „etnodivat” a számi nemzeti identitásépítésben és az interetnikus konfliktusok reprezentációjában*. *Szépirodalmi Figyelő*, 2025(1). 97–109.

35. Pozzo 2020. 5.

36. Uo. 20.

